

Marceli Tureczek**KESLAHR VON STVGTGART - KESLER VON KISTERIN.
PRZYZYNEK DO DZIEJÓW KOSTRZYŃSKIEGO LUDWISARSTWA**

Ludwisarstwo kostrzyńskie, mimo wyraźnej roli, jaką odegrało w dziejach odlewnictwa nowomarchijskiego nie doczekało się jak dotychczas pełnego opracowania. Należy zresztą podkreślić, że sytuacja ta, szczególnie jeśli chodzi o literaturę polskojęzyczną dotyczy całej problematyki na obszarze dawnej Nowej Marchii i Wschodniej Brandenburgii. Takie ośrodki jak Chojna, Gorzów Wlkp, Kostrzyn także krótko Myślibórz, Strzelce Krajeńskie nadto inne we Wschodniej Brandenburgii: Frankfurt, Krosno Odrzańskie, Sulechów pozostawały w przeszłości dość istotnymi skupiskami warsztatów odlewniczych¹.

Pomijając szeroką gamę wyrobów, które w przeszłości stanowiły podstawę utrzymania ludwisarzy, dość dobrze zachowanym śladem działalności ludwisarskiej na tym terenie są dzwony. Ten szczególny rodzaj wytwórczości rzemieślniczej odzwierciedla dziś nie tylko poziom technologiczny i artystyczny odlewnictwa, ale również skalę samej produkcji, kontakty gospodarcze itd. W efekcie elementy te stanowią interesujący materiał dla badań nad ośrodkiem - jego rolą i zasięgiem. Badania nad ludwisarstwem ośrodka kostrzyńskiego będą wymagały w przyszłości pełniejszych rozważań, warto jednak w formie komunikatu przybliżyć przywołany problem.

Poza publikowanymi już informacjami na temat Friedricha Gottholda Körnera i jego kostrzyńskich dzwonów², należy podkreślić, że obok wymienionego ludwisarza w mieście na przestrzeni dziejów działało jeszcze kilku innych odlewników. Zachowane przekazy wymieniają obok Körnera następujących giserów: Simona Kaja (?), Hansa Zeidlera oraz czterech przedstawicieli rodziny Kesler. Działalność ludwisarzy związanych z Kostrzynem miała przede wszystkim charakter pobytu czasowego w kontekście ich całej działalności. Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać w konkurencji - tak w samym Kostrzynie na przełomie XVI i XVII wieku, gdzie w tym czasie działali Keslerowie, posiadający niemal monopolistyczną pozycję, jak też w całej Wschodniej Brandenburgii. W tym okresie wytwórczość ludwisarska na tych terenach związana była nie tylko z działalnością miejscową, ale również z działalnością coraz częściej napływających odlewników z terenów Lotaryngii. Swoją rolę odgrywały w tym okresie również pomorski Szczecin i Stargard, a bezpośrednio na

¹ Na temat warsztatów nowomarchijskich najobszerniej zob. m.in.: Schmidt R., *Märkische Glockengießer bis zum Jahre 1600*. Jahrbuch für brandenburgische Kirchengeschichte, 14 Jg., 1916, s. 67-88; Tenże, *Märkische Glockengießer im 17. und 18. Jahrhundert*, Jahrbuch für brandenburgische Kirchengeschichte, 15 Jg., 1917, s. 110-155; F. Wolff, *Die Glocken der Provinz Brandenburg und ihre Giesser*, Berlin 1920; Bütow H., *Die Königsberger Glocken und Königsberger Glockengieser. Ein Beitrag zur Glockenkunde*, Die Neumark. Jahrbuch des Vereins für die Geschichte der Neumark, Heft 12, 1937, s. 21 - 66. H. G. Eichler, *Handbuch der Stück- und Glockengießer auf der Grundlage der im mittleren und östlichen Deutschland überlieferten Glocken*, Greifenstein 2003. Także poszczególne tomy wydawnictwa *Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg*.

² M. Tureczek, *Uwag kilka o dzwonach Friedricha Gottholda Körnera z dawnego kościoła mariackiego w Kostrzynie (w:) De oppido et castello. Przeszłość i teraźniejszość twierdzy Kostrzyn*, red. B. Mykietów, M. Tureczek, Kostrzyn - Zielona Góra 2004, s. 85 - 89.

terenie Brandenburgii Frankfurt nad Odrą oraz Berlin³.

Tak było z pewnością z wytwórczością Friedricha Gottholda Körnera, który wykonał m.in. cztery dzwony dla kostrzyńskiego kościoła parafialnego zniszczonego w czasie oblężenia podczas wojny siedmioletniej 15 sierpnia 1758 roku. Realizował on później zamówienia w Rzeczypospolitej i na Śląsku.

Początkowo działał we Freystadt (Oberpfalz) - nie w Kozuchowie, później przeniósł się do Frankfurtu nad Odrą, który pozostawał ważnym ośrodkiem ludwisarskim na obszarze Brandenburgii, i dopiero z Frankfurtu przeniósł się do Kostrzyna. Wg Rudolfa Schmidta Körner w Kostrzynie przebywał w latach 1768 - 1776. Dzwony odlane przez Körnera to m.in.: Sycowice (Krosno Odrzańskie) 1768; kościół parafialny w Kostrzynie 1769 - 4 instrumenty dla kościoła parafialnego; Stara Rudnica (Chojna) 1770; Boleszkowice (Chojna) 1770; Cychry (Chojna) 1770; Marxdorf (Lebus) 1770; Dissen (Cottbus) 1772; Neuentempel (Lebus) 1776⁴. W 1779 roku Friedrich Gothold Körner miał wykonać cztery dzwony na zamówienie konwentu cysterskiego w Gościkowie - Paradyżu. Julius Kohte wśród miejsc pobytu Körnera wymienia również Lubań na Dolnym Śląsku⁵.

Podobnie, jak w przypadku Körnera, również działalność Hansa Zeidlera w Kostrzynie była tymczasowa. Sam odlewnik pochodził z Norymbergii, zamówienia w Kostrzynie miał realizować w latach 1583 - 1604. Po pobycie w Kostrzynie, od 1604 roku działał także w Fürstenwalde. Dzwony Zeidlera na terenie Wschodniej Brandenburgii to m.in.: w 1583 roku wspólnie z Georgiem Bohemem odlali dzwon dla miejscowości Berlin-Wittenau (Dalldorf), w 1594 dla Beeskow; Mościce (Gorzów Wlkp.) 1594; Fürstenwalde (Lebus) 1603 - dzwon ten został przelany ze starszego instrumentu. Następnie przetopienia dokonał Johann Friedrich Thiele z Berlina w 1774 roku; Hasenfelde (Lebus) 1604; Wilmersdorf (Lebus) 1604. Dzwon z Wilmersdorf został w 1875 roku przetopiony przez spółkę Voß & Sohn ze Szczecina. Dwa ostatnie dzwony Zeidler wykonał już w Fürstenwalde⁶.

Niepewna jest postać wymienianego przez Wolffa Simona Kaja⁷. Ludwisarz ten jest wspominany w oparciu o wąski materiał źródłowy, stąd budzi uzasadnione wątpliwości. Wg danych miał odlewać w Kostrzynie pod koniec XVI wieku. Wolff podaje, że nazwisko tego ludwisarza widniało na dzwonie z 1585 roku w miejscowości Fürstenberga/Oder w ówczesnym powiecie gubińskim. Wg przekazu, na dzwonie miała być inskrypcja następującej treści: **Spes mea Christus. Heinricus Ringer pastor Göritz. Ich anno 1585 Ia(nuaris) durch Fever hin ich geflossen Simon K(aja) zu Keisterin** (tłum: *W roku 1585 w styczniu przez ogień zostałem przelany, Szymon Kaja w Kostrzynie*). Rudolf Schmidt uprzedzając Wolffa podaje, że dzwon ten miał wykonać ludwisarz Simon Kesler, który także miał pochodzić z Kostrzyna⁸. Natomiast sam Wolff nie wymienia Simona wśród przedstawicieli rodziny ludwisarskiej Kesler z Kostrzyna, tak też cytowany już Eichler.

Obok ludwisarzy przebywających tymczasowo, o ciągłym odlewnictwie dzwonów w Ko-

³ Na temat konkurencji i kontaktów gospodarczych zob. np.: Majewski M. (red.), *Ludwisarstwo stargardzkie i pomorskie XIV- XVII wieku. Zarys problematyki* (w:) *Ludwisarstwo stargardzkie i pomorskie XIV-XVII wieku*. W 350. rocznicę odlania ostatniego dzwonu w Stargardzie. Katalog Wystawy, Stargard 2003, s. 24, 28. Zob. M. Tureczek, *Najstarsze dzwony na Ziemi Międzyrzeckiej do 1815 roku*, Zielona Góra 2005, s. 47.

⁴ R. Schmidt, *Märkische Glockengießer*, s. 86; F. Wolff, *Die Glocken*, s. 165.

⁵ J. Kohte, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen*, Bd. 1, Berlin 1898, s. 155.

⁶ F. Wolff, *Die Glocken*, s. 187.

⁷ Tamże, s. 110, 163.

⁸ R. Schmidt, *Märkische Glockengießer*, s. 85.

strzynie można mówić także w dłuższym okresie, co najmniej od poł. XVI wieku do poł. XVII wieku za sprawą działalności rodziny ludwisarskiej Kesler. Wg wstępnie zgromadzonych danych, najstarszym przedstawicielem był Michael pochodzący ze Stuttgartu (Badenia - Württembergia). Najmłodszym odlewnikiem związanym z rodziną działającą w Kostrzynie był Dietrich Kesler (II), Dieterich - jak podpisał się na dzwonie z Krosna Odrzańskiego. Rodzina ta działała w latach ok. 1551 - 1654. Jest to najdłuższy okres ciągłej wytwórczości ludwisarskiej w Kostrzynie. Ich dzwony trafiały m.in. do zleceniodawców na obszarze Brandenburgii oraz Pomorza. Wśród dzwonów wykonanych przez Keslerów na terenie Brandenburgii można wymienić m. in.: Michael Kesler (Mical): na dzwonie z miejscowości Strausberg pozostawił podpis: F(ECIT) IOSANNA. HEIS. ICH. AVS DEM..FLOS. ICH. MICAL KESLAHR. VON STVGTGART / GOS. MICH. ANNO 1564⁹. W miejscowości Neuendorf F(ECIT) IOSANNA. HEIS. ICH. MICHAEL. KESLER. VON STVGTGART. GOS. MICH. ANNO 1567. Nadto: Bogusław (Chojna) 1567; Wendisch-Wilmersdorf (Teltow) 1569; Serwest (Angermünde) 1569 - przetopiony w 1824 roku przez Ernsta Ludwiga Wilhelma Thiele w Berlinie; dzwon do kościoła parafialnego w Berlinie Lichtenbergu 1571; Malchow (Niederbarnim) 1572¹⁰.

Następcą Michaela Keslera był Dietrich Kesler I (Ditirich). Jako ludwisarz w inskrypcjach podpisywał się von Kisterin - z Kostrzyna. Wykonał dzwony m.in. do miejscowości: Kossenblatt gdzie zamieścił podpis o następującej treści: F(ECIT) DITIRICH KESLER VON KISTERIN GOS MICH ANNO 1582. W 1583 roku wykonał dzwon dla miejscowości Bogusław w dawnym powiecie chojeńskim. Obiekt ten został zarekwirowany w czasie II wojny światowej, obecnie ma znajdować się w Berlinie lub w jednej z miejscowości powiatu poczdamskiego¹¹.

Friedrich Kesler (Friederich) - wg zachowanych danych Friedrich Kesler mieszkał w Kostrzynie przy ulicy Szkolnej w „herrschaftlichen Bude”. Na temat Friedricha wiadomo, że w 1618 roku otrzymał od elektora brandenburskiego Jana Zygmunta przywilej (patrz aneks źródłowy nr 1). Wg tegoż dokumentu ludwisarz realizował zamówienia na terenie Nowej Marchii. Obowiązywał go zakaz zawyżania cen oraz pobierania większych opłat od innych ludwisarzy. Mimo takiego zapisu dokument nadawał ludwisarzowi pozycję monopolistyczną, wszak przywilej zakazywał działalności tym, którzy działaliby na szkodę Friedricha Keslera. W dokumencie przewidziano grzywnę w wysokości 100 florenów. Na podstawie przywileju, Friedrich nazywał się elektorskim ludwisarzem brandenburskim: CHVR(FÜRSTLICH) B(RANDENBURGISCHER) GIESER ZV CUSTRIEN. Był także odlewnikiem dział. Wśród dzwonów Friedricha Keslera można wymienić m. in.: Neuendorf (Oderberg - Angermünde) 1615 z inskrypcją: F(ECIT) • IN • GOTTES • NAMEN • GOS • MICH • FRIEDERICH • KESLER • ZV • CVSTRIN • ANNO • 1 • 6 • 1 • 5 ; Mallnow (Lebus) 1619¹².

Dietrich Kesler II (Dieterich): odlewał dzwony dla dawnych powiatów brandenburskich, m. in. Sułów (zachodniotorzyski) 1648; Gralewo (Gorzów Wlkp.) 1651; Nowy Zagór (Krosno Odrzańskie) 1651 - dzwon przetopiony w 1886 roku przez spółkę odlewniczą Voß & Sohn ze Szczecina; Krosno Odrzańskie - kościół św. Andrzeja 1651 - patrz aneks nr 2; He-

⁹ H. G. Eichler, *Handbuch*, s. 152.

¹⁰ O dzwonie z Malchow pisze H. Otte, *Glockenkunde*, Leipzig 1884, s. 197.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

rzfelde (Niederbarnim) 1654; Zatten (Arnswalde) dwa dzwony 1654 - Rudolf Schmidt podaje, że dwa instrumenty dla Zatten wykonał Friedrich Kesler¹³.

Należy podkreślić, że podane informacje mają charakter wyłącznie wprowadzający i wymagają uzupełnienia w formie badań terenowych i archiwalnych. Wymienione instrumenty obejmują wyłącznie wybrane miejscowości brandenburskie. Dzwony Keslerów, a także pozostałych opisanych tu kostrzyńskich ludwisarzy trafiły także do innych miejscowości. Powyższe zestawienie nie jest wyczerpujące, lecz jedynie sygnalizuje przywołany problem.

Aneks źródłowy nr 1. Przywilej elektora Jana Zygmunta dla Friedricha Keslera z 20 listopada 1618 roku¹⁴

Wier von Gottes gnaden Johann Sigißmund Churfürst¹⁾ pp.²⁾ Geben allen unnd Jeden unsern getrewen unnd Unterten denen vom Adell auch Bürgermeistern unnd Rathmannen in Stettin unserer Newmark sowoll auch Schultzen unnd Pauren aller Dorffer daselbst hiermitt zuvernehmen, daß wir unsern lieben getrewen unnd bestalten Gießern Friederich Kesselern mitt dem Glockengießen gnedigst befreihet unnd begnadigtt haben. Dergestalt und also, daß Er in unser Newmark uff einer unnd deß andern erfordern, wie andere Glockengießer, sein Handwerk bestellen müge unnd Ihnn in abgedachter unser Newmark kein ander eintragt thun soll, dagegen soll der Gießer diejenige so seiner arbeit gebrauchen, der gebühr fordern, mitt der Belohnung nichtt ubersetzen oder ein mehres alß andere nehmen, Er soll auch, damitt wegen ausfuhr deß Zeugs anhero nichtt sonderlich unkosten auffgewand werden dürfen, an die Ortter, da die Glocken zu gießen nöttig, sich selber verfügen und daselbst die arbeit verfertigen, Begehren unnd bewehlen demnach hiemitt allen und Jeden abgedachten unsern Unterihanen denen dieser unser offener Brieff gezeigt wird unnd fürkombt, mit sondern ernste, Ihr wollet Euch bey meidung Einhundert gulden unnachleßiger straffe aller anderer frembden Glockengießer oder Störer gantzlich eußernn unnd enthalten, unnd diesen Friederich Kesselern bei dieser unsern befrehung und begnadung deß Glockengießers an ermelten Orttern geruhiglich unnd ungehindertt sein unnd bleiben lassen und solchs alles keinesweges anders halten, Inmassen wir dann auch hermitt unsern Oberauffseher unnd Landreuttern ernstlich gebieten, das Sie nicht allein dieß unser Patent unnd Mandat in allen Stedten unnd Dorffern abgenannter Newmark, damitt sich menniglich der Ortter darnach zu reich Tenn unnd vor schaden zu hütten haben möge, anmelden unnd öffentlich abkündigen, Sondern auch die Verbrecher so hierwider handeln und Ihre Glocken durch andere Störer gießen unnd bessern lassen werdenn, in abgesetzte Straffe der hundert gulden so offt hierwider gehandelt wird, unnachleßigt nehmen unnd in unser Newmerkischen Renteh einbringen unnd einandwortten sollen, Daran Geschiehtt unser Wille unnd ernste meinung, Wir behalten auch vor, diese unsere begnadung zu mehren, zu mindern oder gahr abzuschaffen. Urkundlich p. Und gegeben zue Cüstrin den 20 Novemb(ris) anno 1618.

Wolne tłum.: My, z Bożej łaski Jan Zygmunt, elektor etc., niniejszym obwieszczamy wszelkim naszym poplecznikom i poddanym, tym ze szlachty oraz burmistrzom i rajcom w Szczecinie naszej Nowej Marchii, także sołtysom i chłopom wszystkich tamtejszych wiosek, że my naszemu drogiemu, wier-

¹³ R. Schmidt, *Märkische Glockengießer*, s. 85.

¹⁴ *Privileg eines Glockengießers von 1618*, Mittheilungen des Vereins für Geschichte Neumark, nr 13, 1895, s. 107.

nemu i opłacanemu ludwisarzowi Fryderykowi Kessler wielce łaskawie nadaliśmy przywilej i łaskę odlewania dzwonów. W tej postaci i tak, że on w Nowej Marchii na jednych i innych żądanie, jak inni ludwisarze, może wykonywać swoje rzemiosło i w rzeczonyj naszej Nowej Marchii nikt inny nie ma mu przynosić szkody, natomiast ma on (od) tych, co potrzebują jego pracy, zażądać opłaty, (a) wynagrodzenia nie podwyższać czy brać więcej niż inni. Powinien on również, aby z powodu wywozu tych przedmiotów nie ponoszono szczególne tutaj żadnych dodatkowych kosztów, samemu się udać do miejsc, gdzie konieczne jest odlewanie dzwonów, i tam wykonywać prace. Niniejszym żądamy i nakazujemy zgodnie z tym wszystkim naszym rzeczonym poddanym, tym, którym zostanie okazany ten nasz list otwarty i (do których on) dotrze, ze szczególną powagą, żebyście również pod 100 guldenami bezwzględnej kary za uchylanie się zechcieli od wszystkich innych obcych ludwisarzy lub wichrzycieli całkowicie trzymać się z daleka, a wymienionemu Fryderykowi Kessler w tym naszym przywileju i łasce ludwisarza w wymienionych miejscowościach pozwolić działać spokojnie i bez przeszkód i w żadnym wypadku nie postępowali inaczej. Tak jak już wspominaliśmy nakazujemy, więc niniejszym z powagą także naszym nadzorcom i posłańcom urzędowym, żeby nie tylko ten nasz patent i mandat zgłaszali i powszechnie obwieszczali we wszystkich miastach i wioskach wymienionej wyżej Nowej Marchii, żeby się wszyscy (z) tych miejscowości mogli się tym kierować i strzec się przed szkodami. Lecz także od przestępców działających wbrew temu i przez innych wichrzycieli odlewających swoje dzwony i poprawiających (inne) mają w ustanowionej karze 100 guldenów tak często, jak (ci) będą działać wbrew temu, mają jak najbezwzględniej pobierać i w naszej Nowomarchijskiej rencie ściągać i zasądzać. W tym dzieje się nasza wola i poważne mniemanie. Zastrzegamy również, że naszą łaskę (możemy) rozszerzać, zmniejszać lub całkiem znieść. Na dokumencie urzędowo złożono pieczęć i wydano w Kostrzynie, dnia 20 listopada roku Pańskiego 1618.

1) Jan Zygmunt (1572 - 1619) - elektor brandenburski od 1608 roku, książę pruski od 1618 roku po śmierci Albrechta Fryderyka za sprawą przywileju króla polskiego Zygmunta III Wazy z 1611 dotyczącego prawa Hohenzollernów z linii brandenburskiej. Syn i następca elektora Joachima Fryderyka, w 1594 roku poślubił Annę - córkę Albrechta Fryderyka, zmarłą w 1625 roku. Studiował w Straßburgu i Heidelbergu, w 1613 roku przeszedł na kalwinizm, zmarł na drugi atak apopleksji w grudniu 1619 roku. Zob.: B. Wachowiak, *Dzieje Brandenburgii - Prus na progu czasów nowożytnych (1500 - 1701)*, Poznań 2001, s. 315 i n.

2) Skrót oznaczający liczne tytuły.

Aneks źródłowy nr 2. Inskrypcja z zaginionego dzwonu Dietricha Kesslera II, odlanego w roku 1651 dla kościoła św. Andrzeja na wzgórzu w Krośnie Odrzańskim

†	Krosno Odrzańskie (kościół św. Andrzeja)	1651
---	--	------

Dzwon spiżowy zawieszony na drewnianym jarzmie osadzonym w drewnianym siedzisku dzwonowym (elementy konstrukcyjne zachowane). Brak danych dotyczących cech formalnych. Ø 108 cm. Język łaciński i niemiecki, kapitała.

Tekst wg edycji z 1921 roku z uzupełnieniami autora:

AUS^{a)} DEM FEVWER BIN ICH GOFLOSSEN DIETERICH KESLER ZV CVSTRIN HAT MICH GEGOSSEN ANNO 1651 / EX ILLA DEI AD TVA TEMPLA SACRATA VOCAMVR / VT TVA SIT CHRISTVM FIRMA PRECARE FIDES / HAEC NOVA CAMPANA FVSA ET FORMATA EST ANNO SALVTIS NOSTRAE M: DC: LI: TVM TEMPORIS SVB REGIMINE / SERENISSIMAE PRINCEPIS AC DOMINAE DOMINAE ELISABETHAE CAROLINAE MARCHIONISSAE ET ELECT(ORIS) BRANDENBVR(GENSIS) / VIDVAE EIVSDEM CONSILIARIORVM FIDELISSIMORVM ILLIVSTRIVM GENEROSISSIMORVM / PRESTANTISSIMORVM ET DOCT(ORVM) / DOMINORVM DOMINI IOH(ANN) FRID(RICH) LIBERI BARONIS A LOEBEN SERENISS(IMI) ELECT(ORIS) BRANDENB(VRGENSIS) CONSILIARII INTIMI ET PR(A)ESIDIS / CROSNENSIVM DIGNISSIMI VT ET ERASMI ATROSHIGE MARESCALLI ET CONSILIARII AVLICI ET CHRISTIANI HEREDESIANI CONS(VLI)I / SIMVLAC PASTORIS IN ECCLESIA MONTANA QUAE VOCATVR PENES S(ANCTI) ANDREAM F(IDUS) P(LENIO) T(ITULO) FIDELISSIMI DOMINI BALTHASARIS BANDOVI / DIECESEOS CROSNENSIS SENIORIS SALVAT NOS MISEROS GRATIA SOLA DEI MERTEN LEHMAN PAVL RIDIGER MATHEVS GOLAST K(IRCHEN)V(ÄTER)

Wolne tłum.: Z ognia zostałem przelany, Dietrich Kessler (II) łał mnie w roku 1651. To jest właśnie głos Boga. Jesteśmy wzywani przez ów głos Boży do twojej świętej świątyni, aby twoja wiara była mocna Chrystusem przez prośbę i modlitwę. Ten nowy dzwon został odlany i ukształtowany w roku 1651 (od) naszego zbawienia za panowania najjaśniejszej księżnej i pani, (jej mości) margrabiny Elżbiety Karoliny, wdowy po elektorze brandenburskim, jego doradców najwierniejszych, najdostojniejszych, najczcigodniejszych, najszlachetniejszych i uczonych: panów (a mianowicie) pana Johanna Fryderyka barona von Loeben najbardziej zaufanego doradcy przedostojnego elektora brandenburskiego i najgodniejszego naczelnika krośnieńskiego a także Erazma Atroschige marszałka i doradcy dworskiego oraz rajcy Chrystiana Heredesiana jak również pastora w kościele na górze pod wezwaniem świętego Andrzeja oddanego, wysoce tytułowanego najwierniejszego pana Baltazara Bandovi superintendent krośnieński. Zbawić nas nieszczęsnych może jedynie łaska Boga. Merten Lehman, Paul Ridiger i Matheus Golast, starsi kościoła.

Dzwon został zarekwirowany na cele wojenne w latach 1939 - 1945. Wg Eichlera instrument ma znajdować się w jednej z miejscowości na terenie byłej NRD, nie podaje, której¹⁾. Obok zawieszony był dzwon o średnicy 89 cm z 1407 roku oraz niewielki dzwon o średnicy 42 cm²⁾.

Elżbieta Karolina (Charlotta), córka Fryderyka IV, elektora Palatynatu, żona elektora brandenburskiego Jerzego Wilhelma (1595 - 1640). Ślub miał miejsce w 1616 roku. Elżbieta Karolina zmarła w 1660 roku. Johann von Löben, kierował lokalnym departamentem nowomarchijsko-krośnieńskim, kanclerz w czasach margrabiego Jerzego Wilhelma, specjalny wysłannik w trakcie negocjacji nad traktatem dotyczącym przejęcia administracji w Księstwie Pruskim. Być może identyczny z Johannem Friedrichem von Löbenem, tajnym doradcą i uczestnikiem pertraktacji w czasie rokowań pokoju westfalskiego³⁾. Balthasar Bandovius - w latach 1639 - 1660, pastor przy kościele św. Andrzeja w Krośnie Odrzańskim. Od 1614 roku pełnił funkcję superintendenta, wcześniej zastępował na tym urzędzie Paula Gryphiusa. Po jego śmierci kościół św. Andrzeja stał się świątynią kalwińską⁴⁾.

a) Litera *U* wg edycji z 1921 roku. Pozostałe litery *U* w formie litery *V*.

- 1) H. G. Eichler, *Handbuch der Stück- und Glockengießer auf der Grundlage der im mittleren und östlichen Deutschland überlieferten Glocken*, Greifenstein 2003, s. 153.
- 2) *Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg*, Bd. VI, Teil 6 - Crossen, unter der Schriftleitung E. Blunck, Berlin 1921, s. 42.
- 3) Zob.: B. Wachowiak, *Dzieje Brandenburgii - Prus na progu czasów nowożytnych (1500 - 1701)*, Poznań 2001, s. 238, 248, 253, 351, 417.
- 4) D. Dolański, Duchowni protestanczy w Księstwie Krośnieńskim w XVI - XVIII wieku (według Siegismunda Justusa Ehrhardta), *Rocznik Lubuski*, t. XXVI, cz. II, 2000, s. 174, 183, 189.

Die Kunstdenkmäler, s. 42; Eichler, s. 153.

Pozostałość po dzwonie Keslera w kościele św. Andrzeja na wzgórzu w Krośnie Odrzańskim - drewniane zaklinowane jarzmo

KESLAHR VON STVGTGART - KESLER VON KISTERIN. BEITRAG ZUR GESCHICHTE DER KÜSTRINER GLOCKENGISSKUNST

Zusammenfassung

Die Küstriner Glockengießkunst, ähnlich wie die neumärkische, bleibt bis heute noch ein wenig erkundetes Feld. In Küstrin, neben den Wanderglockengießern, wie Friedrich Gotthold Körner oder Hans Zeidler, war beinahe 100 Jahre hindurch die Gießerfamilie Kesler tätig. Ihr ältester Vertreter war Michael, stammend aus Stuttgart (Baden-Württemberg); später arbeiteten hier Dietrich Kesler I, Friedrich Kesler, der von dem Kurfürsten Johann Sigismund ein Privileg erteilt bekommen hat (siehe: Quellenanhang) sowie Dietrich Kesler II. Glockengießer, die in Küstrin zeitweise oder fest tätig waren, fertigten ihre Glocken vor allem im Gebiet Brandenburgs, aber auch in Schlesien, Pommern und in der Polnischen Republik (Polen und Litauen) an. Neben Frankfurt und Crossen zählte Küstrin zu den stärksten Zentren der Glockengießkunst im Gebiet Ostbrandenburgs.